K. Krishna Prasad Bhat
Website: http://homas.in
Email: homasonline@gmail.com
Mobil: 8000858858 /9940406777

अथ षड्विंशः पटलः ॥

अथ दक्षिणामूर्तिमन्त्रविधानमुच्यते —

श्रीशुक ऋषिः। अनुष्टुप् छन्दः। दक्षिणामूर्तिर्देवता। ओं बीजम्। ह्रीं शक्तिः। ओं ह्रीं दक्षिणामूर्तये ह्रां हृत्। ओं ह्रीं तुभ्यं ह्रीं शिरः। ओं ह्रीं वटमूलनिवासिने ह्रूं शिखा। ओं ह्रीं ध्यानैकनिरताङ्गाय ह्रैं कवचम्। ओं ह्रीं नमो रुद्राय ह्रौं नेत्रत्रयम्। ओं ह्रीं शम्भवे ह्रः अस्त्रम् ॥

ध्यानम् —

मुद्रां भद्रार्थदात्रीं सपरशुहरिणां बाहुभिर्बाहुमेकं
जान्वासक्तं दधानो भुजगवरसमाबद्धकक्ष्यो वटाधः।
आसीनश्चन्द्रखण्डप्रतिघटितजटः क्षीरगौरस्त्रिणेत्रः
दद्यादाद्यैश्शुकाद्यैर्मुनिभिरभिवृतो भावशुद्धो भवो वः ॥

ओं ह्रीं दक्षिणामूर्तये तुभ्यं वटमूलनिवासिने।
ध्यानैकनिरताङ्गाय नमो रुद्राय शम्भवे ह्रीं ओं ॥

इति मन्त्रः। ज्ञानप्रधानोयं मन्त्रः।

अक्षरन्यासः —

फालिकश्रुतिदृग्गण्डद्वयनासास्यके दश।
दोस्सन्धिकण्ठस्तनहृन्नाभिकट्यन्धुषु क्रमात्।
पत्सन्धिषु पुनर्द्वाभ्यां मन्त्रवित् व्यापकं न्यसेत्।

इति षट्त्रिंशदक्षरैर्न्यासः। त्रिशतिसहस्रोत्तरं त्रिलक्षं जपः। दुग्धाप्लुतैस्तिलैर्वा साज्येन पयोन्धसा वा द्रवेन वापि दशांशं होमः ॥

अथ पूजा — पूर्वोक्तपञ्चाक्षरविधिना संपूजयेत्।

जप्त्वैवं मन्त्रमेनं दिनमनु गिरिशं पूजयित्वा च हुत्वा
स्तुत्वा नत्वा मनोवाक्तनुभिरवहितः प्राप्य कामानशेषान् ।
व्याख्याता चागमानां भुवि कविषु वरः साधुवेदान्तवेदी
वादी सोऽद्वैतविद्याफलममलतरं याति शैवं पदं तत् ॥

अथ दक्षिणामूर्तिमन्त्रप्रसङ्गात् संहारदक्षिणामूर्तिमन्त्रोपि लिख्यते—

मध्येलिङ्गं लिखित्वा तदुपरि परितो भूपुरद्वन्द्वमष्टौ
शूलानष्टासु दिक्षु प्रबलरिपुगणौघापपस्मारनुत्यै ।

एवमस्य यन्त्रम् ॥

तन्मध्ये चिन्तयामः करतलविलसत्पुस्तकाक्षस्रगग्नि
व्याख्यां संहारसंज्ञं सकलसुरगुरुं दक्षिणामूर्तिमीशम् ॥

ओंकारसंहारदक्षिणामूर्तये नमः । ओंकारसंहारदक्षिणामूर्तये आदिभैरव-भूतप्रेतपिशाचब्रह्मराक्षसब्रह्मराक्षसीदानवदानवीक्षुद्रक्षुद्री अशून्यं शून्यं आवेशय आवेशय ऊर ऊर उरुळ उरुळ एर एर पेशप्पेशे ओडिप्पोह स्वाहा । इति पिशाचनिवृत्तिप्रधानोयं मन्त्रः ॥

अथ प्रसङ्गात् नवाक्षरदक्षिणामूर्तिमन्त्रोपि लिख्यते—

ओं अ नमश्शिवाय अ ओं । इति मन्त्रः ॥

अज्ञानेन्धनदीप्ताय ज्ञानाग्निज्वालरूपिणे ।
आनन्दाज्यहविःप्रीत सम्यक्ज्ञानं प्रयच्छ मे ॥ इति ॥

लकुटीदक्षिणामूर्तिमन्त्रः—

उभयोरपि अनुष्टुबुक्तवदङ्गानि । तत्र मूलमन्त्रवर्णस्थाने नवाक्षरीमन्त्रस्य द्वितीयवर्णादिक्रमेण योजयेदिति विशेषः ॥

ओं अं नमश्शिवाय अं ओं इति ढ पाठः ।

तत्र लकुटीध्यानविशेष उच्यते—

न्यग्रोधस्य तरोरधः शुकमुखैः शुश्रूषुभिः संवृतं
व्याख्यातत्परमष्टभोगिविलसद्भूपं शिवं दण्डिनम् ।
स्वर्णाभं सजटामलेन्दुशकलं वीरासनाध्यासितं
व्याघ्रत्वक्पटलम्मिपन्नगतनुं न्यस्तात्मपुस्तं भजे ॥

वामे तु न्यस्तदण्डं करसरसिरुहे दक्षिणे ज्ञानमुद्रां
कुर्वन्तं चासने स्वें कनकमणिमये संस्थमम्भोजनेत्रम् ।
मूले न्यग्रोधदारोरमरमुनिगणैः पूज्यमानन्दरूपं
ध्यायेत् हंसाभिधानं परममुदयुतं दक्षिणामूर्तिमीशम् ॥

अथ नवाक्षरीन्यासः—

ब्रह्माद्यशेषगुर्वादिवन्दनं कृत्वा, पाशुपतास्त्रेणांगुलिन्यासकरशोधनतालत्रय दिग्बन्धनाग्निप्राकारान् विधाय, ह ह ह इति मूलाधारहृदयभ्रूमध्यगतसुषुम्नानाडी पर्वत्रयं भङ्क्त्वा ह्सैं इति मूलाधारगतं तेज द्वादशान्ते नीत्वा, ह्सैं इति द्वादशान्तगतं तेजः मूलाधारं नयन्. द्वादशान्तस्थितसुधामण्डलामृतविन्दुरूपेण मूलमन्त्राक्षराणि ध्यात्वा, मन्त्रं सकृदुचार्य, शुद्धोयं मन्त्र उत्पन्न इति भावयित्वा, प्रणवेन षट्प्राणानायम्य, मूलेन केशादिपादपर्यन्तं त्रिर्व्याप्य पीठन्यासं कुर्यात् ॥ तद्यथा—

गुं गुरुभ्यो नमः । पृथिव्यै नमः । कैलासाद्रये नमः । वटवृक्षाय नमः । स्फटिकमण्डपाय नमः । रत्नसिंहासनाय नमः । इति मूलाधारादारभ्य हृदयपर्यन्तं न्यस्त्वा, पुनर्धर्मादीन् सप्तदशपटले गोपालविधाने प्रोक्तप्रकारेण न्यसित्वा, वामायै नमः, ज्येष्ठायै नमः, रौद्र्यै नमः, काल्यै नमः, कलविकरिण्यै नमः, बलविकरिण्यै नमः, बलप्रमथिन्यै नमः, सर्वभूतदमन्यै नमः, मनोन्मन्यै नमः ९ ओं नमो भगवते सर्वगुणात्मशक्तियुक्ताय अनन्ताय

योगपीठात्मने नमः । इति हृदये अष्टदलेषु न्यसित्वा, मूलमन्त्रोच्चारणपूर्वकं श्रीदक्षिणामूर्तये नमः इति पीठे मूर्तिं विन्यस्य, पञ्चोपचारान्समर्प्य, पाद्यमिदमर्घ्यमिदमाचमनीयकमिदमित्येतानि समर्प्य, मूलमन्त्रस्य द्वादशवारं जपेन कुम्भकं कुर्वन्, अन्तःपातितं तेजः दक्षिणनासिकया दक्षिणकरतले निपात्य, तत्करतलपृष्ठपार्श्वे व्याप्याङ्गमन्त्रैरंगुलिन्यासषडङ्गन्यासौ कृत्वा, ऋष्यादिस्मरणपूर्वकं मूलमन्त्रैस्त्रिर्व्याप्य मूलमन्त्रस्याष्टाक्षरन्यासं कुर्यात् ॥ तद्यथा—

नेत्रद्वय श्रोत्रद्वय नासिकाद्वयास्यलिङ्गाग्रगुह्येषु, शिरोललाट नेत्रयुगास्यकण्ठहृत् जानुपादेषु, बाहुपादसन्ध्यंगुलीषु अक्षरान् न्यसेत । एषा षडावृत्त्या सृष्टिः ॥

ततो मूलेन त्रिर्व्याप्य, पार्श्वद्वयपृष्ठनाभिहृत्कण्ठदक्षिणांसककुद्वामांसेषु, शिरोललाटनेत्रद्वयनासिकाद्वयास्येषु, बाहुद्वयमूलसन्ध्यंगुल्यग्रेषु, दक्षिणहस्ततर्जन्यंगुष्ठ पर्वद्वन्द्वमध्यमानामिकापर्वद्वन्द्ववामहस्ततर्जन्यंगुष्ठपर्वद्वन्द्वेषु, वाममध्यमानामिकापर्वद्वन्द्ववामकनिष्ठिकापर्वत्रयदक्षिणकनिष्ठिकापर्वत्रयेषु न्यासं कुर्यात् । एवं कृते मूलमन्त्रस्य षडावृत्तिर्भवति । एषा स्थितिः ॥

ततो मूलेन त्रिर्व्याप्य वामपादतलतदुपरितत्पार्श्वद्वयसमस्तजङ्घातत्पार्श्वद्वयोरुतत्पार्श्वद्वयेषु, एवं दक्षिणपादवामहस्तदक्षिणहस्तेषु, वामपादोक्तरीत्या, नाभ्यादिहृदन्तं, वामकट्यादितत्स्तनान्तं, दक्षिणकट्यादितत्स्तनान्तं, हृदादिमस्तकान्तं, मस्तकादि (मस्तके) चतुर्दिक्षु, मूर्ध्नि च, पञ्चावृत्त्या न्यसेत् । एषा पञ्चावृत्त्या संहृतिः ॥

मूलेन त्रिर्व्याप्य, पुनः सृष्टिस्थिती विन्यस्य पुनश्च त्रिर्व्याप्य, ईशानाय मूर्ध्ने नमः । तत्पुरुषाय वक्त्राय नमः । अघोराय हृदयाय नमः । वामदेवाय गुह्याय नमः । सद्योजाताय पादाभ्यां नमः । इति अंगुष्ठाद्यंगुलिन्यासक्रमेण शिरोवदनहृद्गुह्यपादेषु स्वन्यासं कृत्वा, ईशानाय ऊर्ध्व-

वक्त्राय नमः, तत्पुरुषाय पूर्ववक्त्राय नमः, अघोराय दक्षिणवक्त्राय नमः, वामदेवाय उत्तरवक्त्राय नमः, सद्योजाताय पश्चिमवक्त्राय नमः, इति पञ्चवक्त्रस्थानेषु पञ्चन्यासं कृत्वा, मूलेन त्रिर्व्याप्य, मूलमन्त्रेण प्रणवेन वा संपुटितमातृकान्यासं कृत्वा, मूलैस्त्रिर्व्याप्य, षडङ्गऋषिच्छन्दोदेवताश्च न्यस्य प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् । तत्र दक्षिणामूर्तिदेवस्येति विशेषः । एवं कृत्वा पुरर्ध्यात्वा जपेत् ॥

अथ दक्षिणामूर्तिप्रसङ्गात् मेधादक्षिणामूर्तिमन्त्रोपि कल्पान्तरोक्तोत्र योग्यतावशात् लिख्यते –

ब्रह्मा ऋषिः । गायत्री छन्दः । मेधादक्षिणामूर्तिर्देवता । मेधा बीजम् । स्वाहा शक्तिः । मम दक्षिणामूर्तिप्रीत्यर्थे (प्रसादसिद्ध्यर्थे) विनियोगः । आं हृत् । ईं शिरः । ऊं शिखा । ऐं कवचम् । औं नेत्रम् । अः अस्त्रम् ॥ ध्यानम् –

भस्मव्यापाण्डराङ्गश्शशिशकलधरो ज्ञानमुद्राक्षमाला-
वीणापुस्तैर्विराजत्करतलकमलो योगपट्टाभिरामः ।
व्याख्यापीठे निषण्णो मुनिवरनिकरैः सेवितस्सुप्रसन्नः
सव्यालः कृत्तिवासाः सततमवतु नो दक्षिणामूर्तिरीशः ॥

ओं नमो भगवते दक्षिणामूर्तये मह्यं मेधां प्रज्ञां प्रयच्छ स्वाहा ॥ इति मन्त्रः । प्रज्ञापदरहितो वा मन्त्रः । ज्ञानप्रधानोयं मन्त्रः ॥

कृष्णाष्टमीमारभ्य कृष्णचतुर्दशीपर्यन्तं चत्वारिंशत्सहस्रं जपेत् । आज्येन दशांशं पुरश्चरणाहोमः । लक्षं वा जपेत्, विष्ण्वालये वा पश्चिमद्वारशिवालये वा । अस्मिन्पक्षे क्षीरप्लुतशुद्धतिलैराज्येन पायसान्नेन वा दशांशं पुरश्चरणाहोमः ॥

अथ पूजा ––

प्रासादोक्तपीठे समावाह्य समर्चयेत् । अङ्गैः प्रथमावरणम् । स्वर-

द्वन्द्वाष्टकेन द्वितीयावरणम् । कचटतपयशळादिवर्गैरष्टधा विभक्तैः तृतीयावृतिः । सरस्वत्यै० ब्रह्मणे० सनकाय० सनन्दनाय० सनातनाय० सनत्कुमाराय० *शुकाय० वेदव्यासाय० नारदाय ९ इति चतुर्थ्यावृतिः । पार्वत्यै० सुभगायै भद्रायै० क्रीडायै० शान्त्यै० रौद्र्यै० काळ्यै० विजृम्भायै० ८ एताभिः पञ्चम्यावृतिः । इन्द्रादिभिः षष्ठी ॥

हस्तस्थपुस्तकास्स्वच्छाः प्रोक्तास्स्युः स्वर्णभूषणाः ।

एवं ध्यात्वा अर्चनीया इति शेषः । अथास्य मन्त्रस्य न्यासोपि लिख्यते --

प्रथमं गुर्वादिवन्दनं कृत्वा मन्त्राङ्गषष्ठास्त्रेण वा, पाशुपतास्त्रेण वा, ताळत्रयादिदिग्बन्धनं कृत्वा, हकारत्रयोच्चारणेन मूलाधारहृदयभ्रूमध्यगतपर्वत्रयभञ्जनं कृत्वा, ह्सौं इति मूलाधारगतं तेजो द्वादशान्तं नीत्वा, ह्सौं इति द्वादशान्तगतं तेजः मूलाधारे नीत्वा, द्वादशान्तास्थितसुधामण्डलनिर्गळितामृतबिन्दुरूपेण शुद्धानि मन्त्राक्षराणि ध्यात्वा, मूलमेकवारं जप्य, शुद्धो मन्त्र उत्पन्न इति ध्यात्वा, यमिति वायुबीजेन षोडशवारं मनसा पठितेन रेचकस्थूलसूक्ष्मकारणशरीरत्रयशोषणकरं कृत्वा, रं इत्यग्निबीजेन द्वात्रिंशद्वारं मनसा पठितेन पूरणं पूर्वोक्तशरीरत्रयदहनकरं कृत्वा, शुद्धं शरीरत्रयमुत्पन्नं ध्यात्वा, मूलेन केशादिपादान्तं त्रिशो व्याप्य पीठन्यासं कुर्यात् । तत्प्रकारस्तु पूर्वं सप्तदशपटले गोपालकविधाने प्रोक्तः । तत्र नवशक्तयस्तु पूर्वस्मिन्नेव पटले प्राक् प्रासादमन्त्रविधाने प्रोक्ता न्यस्तव्याः ॥

पुनः श्रीदक्षिणामूर्तये नम इति कर्णिकायां मूर्तिं विन्यस्य मानसपूजां कृत्वा, आसनस्वागतपाद्याद्युपचारान् दत्वा, द्वादशवारं मूलं जप्त्वा कुम्भकं कृत्वा, मूलमन्त्रं तेजोरूपतया ध्यात्वा दक्षिणनासिकया दक्षिणकरे निपात्य,

---

* शुनाय इत्यस्मिन्स्थाने शुकाय इति भवितव्यमिति भाति ।

मूलेन तत्तेजः करतलपृष्ठेषु व्याप्य, अङ्गमन्त्रैरंगुलिन्यासं कृत्वा, मूलेन त्रिशो व्याप्य अक्षरन्यासं कुर्यात् ॥

मूर्ध्नि पश्चाल्ललाटे च चक्षुषोः श्रवणद्वये ।
नासापुटद्वये पश्चात् गण्डयोर्दन्तयोरपि ॥

जिह्वाग्रे नासिकाग्रे च ओष्ठयोर्युगळे गळे ।
हृदयोरोजयुग्मे च नाभौ पृष्ठे च गुह्यके ॥

ऊर्वोर्जान्वोश्च जङ्घायां पार्ष्ण्योः पादयुगे तथा ।
सर्वाङ्गसन्धिषु परं न्यसेद्विद्वानतन्द्रितः ॥

अस्मिन्पक्षे मूलमन्त्रे प्रज्ञापदं त्यजेत् । एवमक्षरान् न्यस्त्वा, पुनः योगन्यासं कुर्यात् ॥ तत्प्रकारस्तु—

आधारे तु चतुष्पत्रे प्रणवं कर्णिकोपरि ।
पत्रेषु चतुरः पश्चात् हृदयेऽष्टदळाम्बुजे ॥

कर्णिकायां न्यसेद्बीजं पत्रेष्वष्टसु विन्यसेत् ।
अग्नौ च द्विदळे पश्चात्कर्णिकायां न्यसेत् शिवम् ॥

शिवो हकारः ॥

द्वे द्वयं च ततः पश्चात् सहस्रारे शिरोम्बुजे ।
कर्णिकायां न्यसेत् शक्तिं बालार्कशतरूपिणीम् ॥

बीजशक्ती वक्ष्यमाणे ।

सप्ताक्षराणि शिष्टानि सहस्रारे शिरोम्बुजे ।

विन्यस्यैवमित्युक्तप्रकारेण मूलमन्त्रवर्णैः योगन्यासं कृत्वा, मूलेन एकवारं व्याप्य, मूर्तिपञ्जरन्यासं कुर्यात् ॥

ओं अं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय महादेवाय धात्रे नमः। ओं आं ह्रीं ह्रौं नमः शिवायार्यम्णे नमः। ओं इं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय रुद्राय मित्राय नमः। ओं ईं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय शङ्कराय वरुणाय नमः। ओं उं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय नीललोहितायांशाय नमः। ओं ऊं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय ईशानाय भगाय नमः। ओं एं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय विजयाय विवस्वते नमः। ओं ऐं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय भीमाय इन्द्राय नमः। ओं ओं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय कपर्दिने पूष्णे नमः। ओं औं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय हराय पर्जन्याय नमः। ओं अं ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय स्थाणवे त्वष्ट्रे नमः। ओं अः ह्रीं ह्रौं नमः शिवाय नीलकण्ठाय विष्णवे नमः। इति ललाट-नाभि-हृदय-कण्ठ-दक्षिणपार्श्व-तदंस-तद्गळ-पृष्ठ-ककुत्सु न्यसेत् ॥*

पुनः काननवृत्तेत्यादिषु स्थानेषु मातृकान्यासं कृत्वा, मूलेन त्रिशो व्याप्य, ओं आं (अं) ओं हृदयाय नमः। ओं इं ओं शिरः। इत्यादि-षडङ्गन्यासं कृत्वा ऋष्यादींश्च विन्यस्य, औं बीजम्। स्वाहा शक्तिः। इत्युक्त्वा, पुनः प्राणप्रतिष्ठामन्त्रेण देवतात्मको भूत्वा ध्यात्वा मानसपूजां कृत्वा, गण्डूपादिकं कृत्वा, मूलेन पुष्पाञ्जलिं संभाव्य, ओं तत्सदितः पूर्वमिति मन्त्रेण ब्रह्मार्पणं दत्वा,

शिवो दाता शिवो भोक्ता शिवस्सर्वमिदं जगत्।
शिवो यजति भूतानि यश्शिवस्सोहमेव सः॥

त्वमेवाहमहं च त्वं संविन्मात्रवपुर्धरः।
आवयोरन्तरभ्रान्तिर्नश्यत्वाज्ञावशात्तव॥

इत्यर्थानुसन्धानपुरस्सरं मूलमन्त्रं जपेत्।

---

* अत्र अक्षरसंख्यानुरोधेन स्थानानि न भवन्ति।

अथ प्रयोगः— पालाशपुष्पैरयुतं होमाद्विद्यानिधिर्भवेत् ।
प्रत्यहं मण्डलादर्वाक् कवीनामग्रणीर्भवेत् ॥

प्रयोगान्तरम्— भुञ्जानः प्रयतो मन्त्री गोमूत्रे पक्वमोदनम् ।
भिक्षान्नमथवा मन्त्रमयुतद्वितयं जपेत् ॥

अश्रुतं वेदशास्त्रादि व्याचष्टे नात्र संशयः ।

प्रयोगान्तरम्— स्वहस्ते जलमादाय प्रातःकाले तु साधकः ।
पञ्चविंशतिवारं वा तदर्धं वाभिमन्त्रयेत् ॥

तज्जलं प्राशयेन्नित्यं षण्मासात्साधकोत्तमः ।
महावाग्मी भवेन्नित्यं गङ्गास्रोतःप्रवाहवत् ॥

अथ मेधादक्षिणामूर्तिमन्त्रप्रसङ्गात् साम्बदक्षिणामूर्तिमन्त्रोपि लिख्यते—

आनन्दवामदेव ऋषिः । भोग, पङ्क्तिः छन्दः । साम्बदक्षिणामूर्तिदेवता । ओं ऐं हृत् । नमः क्लीं शिरः । शिवाय सौः शिखा । ओं ऐं कवचम् । नमः क्लीं नेत्रम् । शिवाय सौः अस्त्रम् ॥

ओं बीजमिति नाभौ । ऐं शक्तिरिति दक्षिणांसे । क्लीं कीलकमिति वामांसे न्यसेत् ॥ ध्यानम्—

वामोरूपरिस्थितां गिरिसुतामन्योन्यमालिङ्गितां
श्यामामुत्पलधारिणीं शशिनिभं चालोकयन्तीं शिवम् ।
आश्लेषेण करेण पुस्तकमथो कुम्भं सुधापूरितं
मुद्रां ज्ञानमयीं दधानमपरे मुक्ताक्षमालां भजेत् ॥

ओं ऐं नमः क्लीं शिवाय सौः । इति मन्त्रः । विद्याफलप्रधानोयं मन्त्रः ॥